

KÖZLEMÉNYEK

Középkori pontifikálék Magyarországon.^{*} A latin liturgia az európai kultúra alig fölbecsülhető jelentőségű tényezője, amely a késő ókort és a középkort szinte minden tekintetben meghatározta és azóta is szorosan kapcsolódik a gondolkodás és a művészet számos területéhez. Az egyházi tudományosság hosszú időn keresztül magas színvonalon művelte e liturgia történeti és leíró kutatását, de ma már – legalábbis részben – a világi tudományosság felelőssége, hogy ne engedje feledésbe merülni ezt az óriási és kiemelkedően értékes örökséget. Ennek oka részben az, hogy a hittudományi karokon művelt liturgikai kutatás és oktatás a gyakorlati, illetve lelkipásztori ismereteket részesíti előnyben a történeti szempontok rovására (a mai római katolikus szertartásrend ugyanis a középkori forrásokkal már csak többszörösen közvetett kapcsolatban van), más részben pedig az, hogy az egyházi tudományosság intézményes háttere és az azt művelők száma, átlagos képzettsége nem mérhető még a 20. század közepi állapotokhoz sem, nem is szólva a korábbi időszakokról. Ezzel szemben a világi tudományok közül például a történelem, a régészet, a művészettörténet, a kodikológia, a zenetudomány, az irodalomtörténet vagy a kulturális antropológia nem nélkülözheti a liturgiátörténet eredményeit.

A liturgiátörténeti kutatás fő területeit az írott és a tárgyi forrásanyag, illetve a ma is élő, hagyományos (főként keleti) liturgikus kultúrák föltárása és vizsgálata jelenti. Ami az írott emlékeket illeti, ezek között közvetett és közvetlen forrásokat különböztethetünk meg. A közvetett források a latin liturgiáról szóló írott híradások, a közvetlen források magának a latin liturgiának a könyvei. Ez utóbbiakat részben a liturgiát szabályozó normaszövegekre, részben a liturgia tényleges szövegeit közlő szertartásszövegekre különíthetjük el. A szertartásszövegek a középkorban változatos elrendezésben és műfaji elosztásban éltek, de a középkor végére és a kora újkorra kialakult az a tipológia, amely a középkorra visszatekintve is jól használható rendszerezési elvet jelent. Eszerint a teljes latin liturgia szövegeit a misszale (mise), a breviárium (zsolozsma), a rituále (áldozópap által kiszolgáltattott szentségek és szentelmények) és a pontifikále (püspök által kiszolgáltattott szentségek és szentelmények) tartalmazza.

A kora újkori pontifikále ugyanakkor egy nyilvánvaló ésszerűsítési folyamat eredménye. A középkori előzményekből világos, hogy eredetileg a latin liturgia minden misén és zsolozsmán kívüli szertartását magába foglalta, sőt kiterjedt a mise és a zsolozsma rendhagyóságaira is. További jelentőségét adja, hogy anyaga átmenetet jelentett a normaszövegek és a szertartásszövegek között, amit mind tartalmának leíró elemzése, mind a szövegtörténeti vizsgálat bizonyít.

^{*} Készült az OTKA K 78680 kutatási programjának támogatásával.

A kutatás nemzetközi előzményei

A középkori pontifikále története a többi liturgikus könyvhöz képest hamar lezárult. A tridentin zsinat határozata nyomán kiadott és az egész római egyházban kötelezőnek kihirdetett *Pontificale Romanum*,¹ amely utolsó változatában 1961-ben jelent meg, alig módosított megfelelője volt a 13. század végi, úgynevezett Durantus-féle pontifikálénak² (a kettő közti átmenet tudományos vizsgálatát Marc Dykmans végezte el).³ Így a történeti kutatás egyrészt a Durantus-pontifikále előzményeivel, másrészt a 16. századig vele párhuzamosan élő változatokkal kellett, hogy foglalkozzék. 16.,⁴ majd 17–18. századi elődök⁵ után a római pontifikále előzményeit Michel Andrieu azonosította és adta ki mintegy hetven évvel ezelőtt.⁶ (A 13. századi római pontifikálénak azóta újabb kiadása is megjelent.)⁷ Ezzel párhuzamosan, közel harminc éven át dolgozott az úgynevezett római ordók kiadásán is:⁸ ez a gyűjtemény a már kialakult római liturgia legkorábbi normaszövegeit foglalja magába. Fölmerte, hogy a római pontifikále az ordók szertartásszövegekkel való kiegészítése és sorozattá rendezése útján jött létre, és fölfedezte, hogy a római ordók, illetve pontifikálék közt az összekötő kapcsot a 10. század közepén, Mainzban összeállított Német-római pontifikále jelenti. Ennek kiadását előkészítette ugyan, de befejezni már csak tanítványa, Cyrille Vogel tudta Reinhard Elze közreműködésével.⁹ E maradó szövegkiadások után is tekintetbe kellett vizont venni, hogy a Német-római pontifikále minden népszerűsége dacára nem jelentett központi elrendelt mintakönyvet, így a pontifikále műfaji keretébe illeszkedő ordósorozatok tőle függetlenül vagy laza függésben is léteztek mind az összeállítását megelőző, mind az azt követő időszakban. Az ezekre vonatkozó kutatást Niels Krogh Rasmussen alapozta meg tizenegy évvel ezelőtt megjelent

¹ *Pontificale Romanum Clementis VIII. Pont. Max. iussu restitutum atque editum*. Roma, 1595. Apud Iacobum Lunam, impensis Leonardi Parasoli et sociorum = SODI, Manlio–TRIACCA, Achille Maria: *Pontificale Romanum. Editio princeps (1595–1596)*. Città del Vaticano, 1997. Libreria Editrice Vaticana. /Monumenta Liturgica Concilii Tridentini 1./

² ANDRIEU, Michel: *Le Pontifical Romain au moyen-âge III. Le pontifical de Guillaume Durand*. Città del Vaticano, 1940. Biblioteca Apostolica Vaticana. /Studi e Testi 88./

³ DYKMANS, Marc SI: *Le Pontifical Romain révisé au XV siècle*. Città del Vaticano, 1985. Biblioteca Apostolica Vaticana. /Studi e Testi 311./

⁴ CASSANDER, Gregorius: *Ordo Romanus de officio missæ ...* Köln, 1561; HITTORP, Melchior: *De divinis catholicæ Ecclesiæ officis et mysteriis ...* Köln, 1568.¹, Roma, 1591.², Paris, 1610.³

⁵ MABILLON, Jean OSB: *Benedicti, Beati Petri Canonici, Liber politicus, ad Guidonem de Castello, tunc Cardinalem S. Marci, qui postmodum factus est Cælestinus II.* In: *Museum Italicum*. Paris, 1724. II. 118–154. = UÖ: *Musei Italici tomus II. complectens antiquos libros rituales sanctæ Romanæ ecclesiæ cum commentario prævio in Ordinem Romanum*. Paris, 1689. /Patrologia Latina 78./ 851–1406; MARTÈNE, Edmond OSB: *De antiquis ecclesiæ ritibus etc.* Antwerpen, 1764. = UÖ: *De antiquis Ecclesiæ ritibus libri I–IV*. Hildesheim, 1967–1969. Georg Olms Verlagsbuchhandlung; MURATORI, Ludovicus Antonius: *Liturgia Romana vetus ...* Venezia, 1748.

⁶ ANDRIEU, Michel: *Le Pontifical Romain au moyen-âge I. Le pontifical Romain du XIIe siècle*. Città del Vaticano, 1938. Biblioteca Apostolica Vaticana. /Studi e Testi 86./; UÖ: *Le Pontifical Romain au moyen-âge II. Le pontifical de la curie romain au XIIIe siècle*. Città del Vaticano, 1940. Biblioteca Apostolica Vaticana. /Studi e Testi 87./; UÖ: *Le Pontifical Romain au moyen-âge IV. Tables alphabétiques*. Città del Vaticano, 1941. Biblioteca Apostolica Vaticana. /Studi e Testi 99./

⁷ GOULLET, Monique–LOBRICHON, Guy–PALAZZO, Éric: *Le pontifical de la curie romaine au XIIIe siècle*. Paris, 2004. Les Éditions du Cerf.

⁸ ANDRIEU, Michel: *Les Ordines Romani du haut moyen âge*. Louvain, 1931–1961. Peeters Publishers. /Spicilegium Sacrum Lovaniense 11, 23, 24, 28, 29./

⁹ VOGEL, Cyrille–ELZE, Reinhard: *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle I–III*. Città del Vaticano, 1963., 1972. /Studi e Testi 226–227, 269./

összeállításában,¹⁰ amelyben a pontifikále műfajának kezdetleges megnyilvánulásait ismertette. Az általa vizsgált és bemutatott források mindannyian Nyugat-Európából és az 1000 előtti vagy körüli időszakból származtak.

A téma tehát jelentős nemzetközi háttérrel rendelkezik, de nem tekinthető lezártnak. Andrieu és Vogel a pontifikále-hagyomány központi vonulatát tárta föl, Rasmussen pedig a maga választotta tér- és időbeli korlátok miatt nem terjesztette ki érdeklődését Közép-Európára és az első ezredforduló utáni időszakra, jóllehet bizonyítottan éltek ebben a térségben önálló pontifikále-típusok egészen a 16. századig. Ezek a pontifikálék nyugat-európai léptékkel mérve nem mondhatók ősi-nek, de a közép-európai liturgia- és egyháztörténet eltérő ütemét tekintve véve nem lehetetlen, hogy a Német-római pontifikálét megelőző, azzal párhuzamos vagy azt átdolgozó fejlemények. Ilyen források modern szövegkiadásban csak elvétve jelentek meg. Figyelemreméltó kivétel egy 11. századi krakkói forrás,¹¹ amelynek azonban sem apparátusa, sem bevezetője nem helyezi a kiadott anyagot a főntebb vázolt, tág kutatástörténeti összefüggésbe. A téma iránti nemzetközi érdeklődés mai föllendüléséről tanúskodik két jelentékeny, egyelőre csak interneten elérhető publikáció: a kansasi egyetem kutatói által összeállított pontifikále-katalógus¹² és egy vici (Katalónia) pontifikále.¹³ Ezeken kívül csak a Henry Bradshaw Society kiadásában megjelent, angolszász pontifikáléről van tudomásunk.

A kutatás magyarországi előzményei

A fönmaradt magyarországi eredetű pontifikále-állomány meglehetősen korlátozott. A mérvadó katalógusok legfőljebb öt püspöki ordókat tartalmazó forrásról számolnak be, és ezeknek sem mindegyike vált pontifikáléként a szakmai köztudat részévé. Töredékeket a közelmúltig nem sikerült azonosítani; kivételt képez a Budapesti Egyetemi Könyvtár egyik tévesen katalogizált tétele,¹⁴ amelyről a közelmúltban kimutattuk, hogy a Német-római pontifikáléból származik.¹⁵

Az öt fönmaradt forrás a következő. Az úgynevezett Esztergomi benedikcionále (Zágráb, Metropolitanska Knjižnica/Bibl. Univ. MR 89.) és Hartvik-agenda (Zágráb, Metropolitanska Knjižnica/Bibl. Univ. MR 165.) a 11. századból; a Veszprémi pontifikále (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Clmæ 317.) a 14. századból; a Filipecz- (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár Mss. 26.) és az ifjabb Vitéz János-féle pontifikále (Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana Ottob. Lat. 501.) az 1490 előtti, illetve körüli évekből. Tekintve, hogy a pontifikále műfaja eleinte több vagy kevesebb püspöki ordó lazán szerkesztett sorozatát jelenti, és hogy a teljesség igénye egyáltalán nem jellemző a műfaj korai képviselőire, mind az öt kódexet joggal nevezhetjük pontifikálnak. Ami a zág-

¹⁰ RASMUSSEN, Niels Krogh OP–HAVERALS, Marcel: *Les pontificaux du haut moyen âge. Genèse du livre de l'évêque*. Louvain, 1998. Peeters Publishers. /Spicilegium Sacrum Lovaniense 49./

¹¹ OBERTYŃSKI, Zdzisław: *The Cracow Pontifical (Pontificale Cracoviense Saeculi XI) Cracow, Jagellonian Library, MS. 2057*. Manchester, 1977. C. Nicholls & Company Ltd.–The Philips Park Press. /Henry Bradshaw Society 100./

¹² KAY, Richard: *Pontificalia. A Repertory of Latin Manuscript Pontificals and Benedictionals*. Lawrence, 2007. The University of Kansas. l. <http://kusolarworks.ku.edu/dspace/handle/1808/4406>.

¹³ GROS I PUJOL, Miquel dels Sants: *El Pontifical Romà de Vic. Vic, Arx. Cap., ms. 103 (XCIII)*. l. <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000052%5C00000053.pdf>.

¹⁴ MEZEY László: *Codices Latini mediæ ævi Bibliothecæ Universitatis Budapestinensis*. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. 180: U. Fr. I. m. 208. s. 11/2. „Ordinarius liber canonicorum” fragm. membr.

¹⁵ *A középkori Magyarország ordináriuskönyvei*. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XIII. Bp. 2007. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára. 76–78.

rábi példányokat illeti, ezekre – áttekintő jellegű előzmények után – Kniewald Károly tanulmányai irányították a magyar liturgiátörténet figyelmét.¹⁶ Ettől kezdve mindkettővel folyamatosan foglalkoztak a téma szakértői, de a legmaradandóbb eredmények és egyben a téma legalaposabb összefoglalása Szendrei Janka nevéhez fűződnek.¹⁷ A Veszprémi pontifikále liturgikus és zenei tartalmának elemzése kevésbé előrehaladott. Mindenekelőtt Bartoniek Emma¹⁸ és Szigeti Kilián¹⁹ írásait kell megemlítenünk, majd ismét Szendrei 1997-es tanulmányára hivatkozhatunk,²⁰ amely mind a liturgiátörténet, mind a hangjelzés szempontjából archaikusnak ítélte a forrást. Ezen az ösvényen haladt tovább, és állapította meg a kézirat egyik ordójának a Német-római pontifikálével való szinte tökéletes egyezését Szaszovszky Ágnes,²¹ aki készülő doktori értekezését is e forrásnak szenteli. A két, 15. századi pontifikále már alig mutat hazai sajátosságokat: mindkettő a Durantus-pontifikále típusához tartozik, így – magas művészi színvonalon kidolgozott könyvekről lévén szó – első-sorban nem a liturgikus filológia, hanem a kodikológia és a művészettörténet foglalkozott velük.

A források egységben kezeléséhez és továbbkutatásához a „Monumenta Ritualia Hungarica” szövegkiadás-sorozat előkészítése adott indítást 2004–2008-ban. A Déri Balázs irányításával folyó kutatás keretei között, az esztergomi liturgia 15. század előtti normaszövegeinek elemzése során arra a következtetésre jutottunk, hogy ezekben az egyházi év rendhagyó ordóit (gyertyaszentelő, hamvazószerda, nagyhét, húsvét) rögzítő rubrikaanyag egy filológiailag világosan kimutatható, 11. századi ösre megy vissza. A kutatási témát lezáró monográfiában, amelyet a közelmúltban mint PhD disszertációt védünk meg, ezt az őst a pontifikále műfajához soroltuk és töredékeit a függetlenül közölt szövegkiadásban állítottuk helyre.²² Ugyanott igyekeztünk bizonyítani a Hartvik-agenda Szendrei által még csak valószínűnek mondott magyar, közelebből esztergomi eredetét. A következtetéseket már elővételeztük egy 2005-ös tanulmányban,²³ majd 2007-ben nemzetközi konferencián tettük őket közzé. Az itt elhangzott összefoglalás angol és magyar nyelvű változatban is megjelenés előtt áll.²⁴ Azt is meg kell említenünk, hogy a szövegkiadás referenciaanyagaként

¹⁶ KNEWALD D. Károly: *Esztergomi Benedictionale (XI. század)*. = Magyar Könyvszemle (65.) 1941. 213–231; Uő: *Hartwick győri püspök Agenda Pontificalis-a*. = Magyar Könyvszemle (65.) 1941. 1–21.

¹⁷ SZENDREI Janka: *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*. Bp. 2005. Balassi Kiadó.

¹⁸ BARTONIEK Emma: *Az Országos Széchényi Könyvtár 317. sz. középkori kódexéről*. = Magyar Könyvszemle (47.) 1923. 200–204.

¹⁹ SZIGETI Kilián OSB: *Mesko veszprémi püspök Pontificaléja*. = Magyar Könyvszemle (96.) 1972. 5–14.

²⁰ SZENDREI Janka: *A Veszprémi Pontificale mint zenetörténeti forrás*. In: *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Szerk. V. FODOR Zs. Veszprém, 1997. 29–41.

²¹ SZASZOVSZKY Ágnes: *A királykoronázás szertartása a Veszprémi Pontifikálében*. = Miles Christi (X/1.) 2008. 91–103.

²² Rubrica Strigoniensis. A középkori Esztergom liturgiájának normaszövegei. PhD disszertáció, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktoriskola, Ókortudományi Program 2008. I.

http://latin.elte.hu/munkatarsak/FM_files/disszertacio.shtml.

²³ „*Ligatis natibus*”. *Egy romlatlan szöveg hely tanulságai*. = Magyar Egyházzene (12.) 2004/2005. 387–408.

²⁴ *Unknown Fragments of Ordines in Medieval Hungary and Related Central European Churches*. In: *Dom Jean Mabillon figure majeure de l'Europe des lettres. Actes des deux colloques du tricentenaire de la mort de dom Mabillon. Abbaye de Solesmes, 18–19 mai 2007. Palais de l'Institut, Paris, 7–8 décembre 2007*. Red. par Jean LECLANT, André VAUCHEZ, Daniel-Odon HUREL. Paris, 2010. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 671–683. Ua. (magyarul): *Ismeretlen ordótöredékek a középkori Magyarországon és a környező közép-európai egyházakban*. = Magyar Könyvszemle (126.) 2010. 3. sz. (közlésre elfogadva).

bemutatott közép-európai, főként lengyel forrásrészletek alapján joggal lehetett állítani, hogy az európai pontifikále-hagyomány központi vonulatától eltérő pontifikále-típusok térségünkben a 16. századig adatolhatók.

Az ős-pontifikále rekonstrukciója ugyanakkor nem terjed ki másra, mint az egyházi év ordóira, és azoknak is csupán rubrikális szövegeit vette figyelembe. Természetesen adódott tehát a dolgozatban többször is megfogalmazott igény, hogy a munka egyrészt az egyházi évtől független, szentégi-szentelményi liturgiák elemzésével folytatódjék, másrészt pedig hogy kiterjedjen magukra a szertartásszövegekre. Ebben a vonatkozásban találkozott célkitűzésünk Józsa Attila fölvetésével, amely szerint

„A jövőben kívánatos lenne az európai egyházak processziós kincséből nemcsak az énektételekre figyelni szisztematikusan, hanem az imádságok és rubrikák anyagára is, [...] mert az imádságok árulkodhatnak a középkori egyházi központok közötti liturgikus kapcsolatokról, vagy egy-egy szerkönyv útjáról.”

Józsa egy, a magyar hagyományra jellemző prex elemzésével valóban példaszerűen mutatta be,²⁵ hogy javaslata mind tárgy, mind módszertani értelemben megalapozott, mi pedig hozzátehetjük: megállapítása nemcsak a processziókra, hanem a misén és zsolozsmán kívüli szertartások összességére érvényes.

A nemzetközi pontifikále-kutatás, a magyarországi forrásfeltáró munka és a sajátos, hazai pontifikále-hagyományra vonatkozó eredmények után a folytatás alapjául szolgáló munkahipotézist egyik jegyzetünkben így körvonalaztuk:

„Szendrei [...] kiemeli még, hogy a kódex [ti. a Veszprémi-pontifikále] templomszentelési szertartása rokon a 11. századi, ún. Esztergomi benedikcionáléval. Mivel egyik sem az évkör ritusaival foglalkozik, e dolgozat keretei között nem térhetek ki rájuk, de mindkettőt hasznos volna elhelyezni a 13. század előtti európai pontifikále-hagyomány tágabb összefüggésében. Véleményem szerint e két forrás a Hartvik-agen-dával (és az annak bővebb redakcióját megőrző, további Pontificale Strigoniense-forrásokkal) kiegészítve elvezetne az esztergomi ős-pontifikále megközelítőleg teljes alakjához.”²⁶

Hozzá kell tennünk, hogy ezzel a sajátosan magyar liturgia első önálló forrásához jutnánk.

A továbbkutatás útjai

A jövőben ránk váró feladat a főntebb írtaknak megfelelően a Magyarországon eddig kevésbé alkalmazott, nemzetközi kutatási eredmények megismertetése (magyar fordítások, összefoglalók útján), a középkori magyar pontifikále-hagyomány mérvadó forrásainak kiadása, a föltételezett ős-pontifikále lehető legteljesebb mértékben való helyreállítása, a műfaj európai előzményeivel és párhuzamaival való összevetése, illetve további, sajátosan közép-európai pontifikále-típusok fölfedezése.

Mérvadó forrásnak tartjuk az Esztergomi benedikcionálét, a Hartvik-agen-dát és a Veszprémi pontifikálét: ezek kritikai kiadásra való előkészítése már megindult, és megjelenésük is biztosítva van a „Monumenta Ritualia Hungarica” sorozat keretei között, amelynek két első kötete nemrég

²⁵ JÓZSA Attila: *Máriás prefáció a gyertyaszentelés szertartásában a középkori Magyarországi liturgikus forrásaiban.* = *Præconia* (2.) 2007. 13–21.

²⁶ *I. m.* (22. jegyzet) II. 3. 147. jegyzet.

látott napvilágot.²⁷ A Filipecz- és az ifjabb Vitéz János-féle pontifikálék valószínűleg jelentéktelen saját anyagot tartalmaznak, így teljes szöveggel való kiadásukra nincs szükség, de kapcsolatukat a magyarországi hagyománnyal föl kell tárni, és az esetleges pozitív eredményeket tanulmányban vagy kivonatos közlésben érdemes közzétenni. Az előtanulmányokat és a részleteredményeket folyóiratcikkekben kívánjuk bemutatni, a kiadások megjelentetése után pedig monografikus összefoglalását adnánk a magyarországi pontifikále történetének.

A kutatás eredményeképpen a normaszövegek után egy újabb liturgikus könyvműfaj teljes magyarországi emlékanyaga válnék elérhetővé és kerülne széles földrajzi és történelmi összefüggésbe. Várhatóan sikerülne kimutatni, hogy a születő magyar egyházi kultúra a külföldi mintákat figyelembe véve, de egyszersmind saját alkotóerejét is latba vetve olyan szövegkorpust szerkesztett, amely a kor szokása szerint az egyetemes európai mintákkal a legszorosabb folytonosságot tartotta, mégis jelölőjévé és hordozójává vált egy újonnan született keresztény királyság önazonosságának. Hazai szempontból a középkori művelődés egyik, valamelyest elhanyagolt területe talánna így magas színvonalon és hosszú távon működő műhelyre a „Monumenta Ritualia Hungarica” forráskiadvány-sorozata révén. Európai szempontból Magyarország, és vele együtt egész Közép-Európa és az első ezredfordulót követő időszak meghatározó módon kerülhetne be a középkori liturgia-történet és a hozzá kapcsolódó latin filológia látókörébe.

FÖLDEVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Zsámboky-kiadványok és hozzá írt versek a British Libraryben. A londoni British Library számos Zsámboky János kiadványa közül kettő érdemel különös figyelmet. Ezek közül a korábbi az *Obsidio Zigehtiensis* c. Szigetvár két évvel korábbi ostromáról szóló, 1558-ban Bécsben kiadott latin nyelvű krónika, amelyet a szerző Horváth Stansith Márknak ajánl. Ez az 1315.k.3 jelzet alatt számon tartott mű a prózai szövegen kívül egy verset is tartalmaz, ennek a címe „In Optatissimum Divi Caesaris Ferdinandi Vienam Reditum” – a vers Ferdinánd császárt mint a török elleni háborúk hőst dicséri („Quis potent Thurcam, nisi te superare ferocem / Unica spes in te, subsiumque pater”). Ennek a már korábban ismert és a szakirodalom által is számon tartott kiadványnak (*RMK* III 450) az az érdekessége, hogy bár a nagyalakú füzet zöld kötése minden bizonnyal tizenkilencedik századi, maga az *Obsidio* dedikációs példány, amelyet Zsámboky magának az 1564-től uralkodó Miksa császárnak adott dedikálva! A címlap alján ugyanis ez áll a nagyszombati humanista jellegzetes kézírásával: „Serenissimo ac Illustrissimo Regi Maximiliano dno dno, suo Clementissimo, Sambucus”. Ez az ajánlás szó szerint megegyezik az ugyanebben az évben a császárnak dedikált két Plátón-dialógusok kézzel írt ajánlásával. Ebből a ritka kiadványból az *RMK* szerint csak Bécsben van példány.¹ Arra vonatkozólag, hogyan került ez füzet a British Library gyűjteményébe, ez idő szerint nincs közelebbi információ.

II. Miksa császár uralkodásához sokan fűztek jó reményeket, már csak amiatt is, mert a trónra lépő császárnak az volt a híre, hogy a protestánsokhoz hajlik, és nem hajlandó őket üldözni a római

²⁷ DÉRI Balázs: *Missale Strigoniense 1484*. Bp. 2008. Argumentum Kiadó. /*Monumenta Ritualia Hungarica* 1./; FÖLDEVÁRY Miklós István: *Ordinarius Strigoniensis. Impressum pluries Nurenbergæ, Venetiis et Lugduni annis Domini 1493–1520* (*RMK* III Suppl. I 5031, *RMK* III 35, 134, 165, 166, 238). Bp. 2009. Argumentum Kiadó. /*Monumenta Ritualia Hungarica* 2./

¹ [ZSÁMBOKY János] Sambucus: *Dialogi Duo Platonis*. Viennae, 1558. (*RMK* III 451)